

Avfall och beteende i Brf Ellstorp

Amanda Nordin

2014

Miljövetenskap

Examensarbete för kandidatexamen 15 hp

Lunds universitet

Avfall och beteende i Brf Ellstorp

Amanda Nordin

2014

Examensarbete för kandidatexamen 15 hp, Lunds universitet

Intern handledare: Johanna Alkan Olsson, CEC, Lunds universitet

Extern handledare: Kristina Nordfeldt, Miljöbron

Abstract

Ellstorp housing cooperative has long had problems with household waste not being properly recycled and bulky refuse not being left in designated areas, leading to overfilled bins and chaotic recycling rooms. In this study, an investigation was carried out among the residents in Ellstorp, using a survey handed out to all residents and group interviews with volunteering residents and the board of the cooperative. The aim was to see why residents do not recycle, if the image seems to correspond to other studies and what measures could be considered to improve the situation. Previous studies suggest three main instruments that affect recycling participation: physical infrastructure, a clear set of rules and information. Three other factors, which more have to do with the mindsets of the individuals in question, are: attitudes, norms and feeling of control. Furthermore, people throwing trash can be categorized into different stages with regards to how regularly and to what extent they recycle. This might affect what barriers and information that affect their recycling. The Ellstorp respondents of this study were generally satisfied with the physical systems although some changes, such as possibilities to wash and more easily opened doors, were suggested. Environmental concern and convenience factors were named as the main drivers for recycling. Security of how to recycle corresponded well with the rate of recycling. Barriers against recycling seem to mainly be insecurity, inconvenience and lack of recycling norms and environmental concern. Incentives used to increase recycling at Ellstorp need to take the different factors affecting recycling behaviour into account, in order to give the arguments relevant for different barriers and reaching people in different stages.

Keywords: household waste, recycling, behavior, information, attitudes, norms

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	5
1.1 Introduktion.....	5
1.2 Miljövetenskaplig relevans.....	5
1.3 Avgränsningar.....	5
1.4 Teorier och tidigare forskning om sopsortering.....	6
1.4.1 Styrmedel inom avfallshantering.....	6
1.4.2 Orsaker till och kategorisering av beteenden.....	6
1.4.3 Utformning av information.....	8
1.5 Syfte.....	8
1.6 Frågeställningar.....	9
2. METOD.....	9
2.1 Bostadsrättsföreningen Ellstorp.....	9
2.2 Enkäten.....	10
2.3 Studiens förfarande.....	10
3. RESULTAT.....	11
4. DISKUSSION.....	15
4.1 Kort översikt.....	15
4.2 Drivkrafter till sortering.....	15
4.3 De fysiska systemen.....	16
4.4 Information.....	17
4.5 Ekonomiska styrmedel.....	18
4.6 Enkäten.....	18
4.7 Metodkritik.....	19
4.8 Miljövetenskaplig relevans	19
4.9 Tankar till framtida studier.....	19
5. SLUTSATSER.....	20
TACKORD.....	21
REFERENSER.....	22
BILAGOR.....	24
Bilaga 1a Missivbrev.....	24
Bilaga 1b Enkät.....	25

1. Inledning

1.1 Introduktion

I tider av eskalerande materiell konsumtion gör sig avfallsproblemen allt mer påmind, och sätt att optimera resurshushållning och minimera deponering av avfall viktiga att utveckla och implementera. Vad gäller hushållsavfall är framgången i hög grad beroende av de enskilda individernas medverkan, vilken i sin tur kan antas delvis bero på tillgänglig infrastruktur för källsortering, men inte bara. Det är därför viktigt att förstå vilka andra mekanismer som spelar in, samt hur befintliga faciliteter upplevs och används, för att lättare finna metoder att främja ett större deltagande i sopsorteringen från hushållens sida och därmed en hållbarare avfallshantering i stort.

I denna studie har inställningen till befintlig sopsortering, samt generella attityder till sopsortering undersökts hos samtliga boende i bostadsrättsföreningen Ellstorp i Malmö. Föreningen har länge haft problem med misskött avfallsåtervinning och ville därför få en bild av vad de boende tycker om det hela, med förhoppningen att kunna använda den framkomna informationen för att förstå hur situationen kan förbättras.

1.2 Miljövetenskaplig relevans

Hushållsavfall berörs främst i tre av de nationella miljömålen, nämligen: God bebyggd miljö, Begränsad klimatpåverkan och Giftfri miljö, där just hushållsavfall är en s.k. indikator på hur det går med uppfyllandet av målen (Miljömålsportalen, 2014). Från EU har det kommit mål om att minst 50 % av hushållens papper, plast, metall och glas ska materialåtervinnas senast 2020. Olika material liksom olika sätt att räkna ger varierande siffror vid handen, men enligt Naturvårdsverket ligger Sveriges andel på mellan 39-62 % (NVV, 2012b).

I Sverige har vi ett förhållandevis väl utbyggt och etablerat återvinningssystem. Forskning om beteende och sopor på individnivå visar att svenskar generellt sett har en god inställning till källsortering, men att detta dessvärre inte automatiskt innebär ett beteende i praktiken som motsvarar den positiva attityden (NVV, 2012a). Det har forskats en hel del om varför och enligt teorierna som framförs är bristfällig infrastruktur liksom osäkerhet hos hushållen m.a.p. exempelvis vad som ska slängas var och vad som händer med avfallet efteråt viktiga delar av förklaringen.

För att kunna förbättra graden av materialåtervinning ytterligare, genom att rikta relevanta åtgärder dit de gör mest nytta, är det viktigt att veta vad som hindrar människor från att sortera utförligare än vad som sker idag.

1.3 Avgränsningar

Denna studie behandlar endast problematik gällande hushållsavfall och styrmedel lämpliga för lägenheter, inte andra typer av avfall eller boendeformer.

Det är tänkbart att personer som hyr i andra hand har lägre intresse av såväl att värna om gemensamma utrymmen (genom att exempelvis följa sopsorteringsregler) som att besvara enkäter. Med anledning av det senare, samt att andrahandsuthyrning mycket väl kan förekomma inofficiellt och en därför kan förvänta sig en ovilja att uppge att ett sådant förhållande föreligger, har detta inte efterfrågats i enkäten.

I denna rapport kommer endast aspekterna som är relevanta för ovan nämnda frågeställningar att behandlas. Vissa frågor i enkäten kommer därför enbart redovisas direkt till Brf, då de är av intresse för dem men inte för denna rapport.

I enkäten förekommer frågor om den svarandes ålder, utbildning, kön o.s.v. Vissa undersökningar hittar samband mellan kön/ålder/utbildning/inkomst och sortering och andra inte. Sidique *et al* (2012) anser att denna oenhetliga bild kan bero på metodbrister i studierna som gör dem svåra att jämföra sinsemellan. Då svarsbortfallet på dessa frågor i just den här studien visade sig bli tämligen högt jämfört med andra frågor, och då det inte nödvändigtvis är av intresse för denna undersökning att titta närmare på just har dessa faktorer har de helt utelämnats i analysen.

1.4 Teorier och tidigare forskning om sopsortering

1.4.1 Styrmedel inom avfallshantering

Forskare inom avfallshantering förespråkar tre huvudtyper av styrmedel för ökad sopsortering: fungerande fysiska system, tydliga regelverk med belöning/bestrafning och information (Sörbom, 2004; Jarlbro 2004). Sörbom (2004) anser att det är viktigast med det förstnämnda och att information och kommunikation först kan få betydande effekt när de fysiska systemen fungerar tillfredsställande. Information behöver inte bara ha som mål att ändra ett beteende, utan kan även ha som syfte/effekt att toleransen för andra styrmedel ökar (Andersson *et al*, 2011).

På Brf Ellstorp finns väl utbyggda och fungerande fysiska system och det är av praktiska skäl svårt att implementera regler om belöning/bestrafning. För att exempelvis kunna ge någon böter för misskötsel behöver personen i fråga tas på bar gärning, och den låga sannolikheten för detta gör verktyget tämligen tandlöst (Jansson, 2014). Dessutom finns det risk för en upplevd orättvisa då ekonomiska incitament/bestrafningar slår olika hårt mot olika inkomstgrupper och drabbar även de som sköter sig. Att införa ekonomiska incitament för sortering är alltså inte något självklart och forskare spekulerar i huruvida det t.o.m. skulle kunna få motsatt effekt. Halvorsen (2008) skriver att den moraliska aspekten, som tros vara en betydande faktor för hushållens deltagande i sorteringen, kan försvagas och "trängas ut" vid införandet av mer tvingande styrmedel.

I denna rapport kommer därför mycket fokus läggas på den tredje typen av styrmedel, nämligen information, och hur kännedom om handlingsmönsters bakomliggande psykologi kan bidra till ett riktigt utformande av informationen.

Det har visat sig att information kan ha tydlig effekt på människors beteenden vad gäller sopsortering, men att effekten från masskommunikation kan skilja sig från en mer lokalt och personligt utformad kampanj (Jarlbro, 2004). Samma skribent menar att människor kan befinna sig i fyra olika stadier m.a.p. engagemang för sin sophantering, och att olika typer av information och budskap är olika effektiva för respektive stadium. Detta resonemang framförs även av andra forskare inom området (Andersson *et al*, 2011; White och Hyde, 2013).

1.4.2 Orsaker till och kategorisering av beteenden

Enligt Jarlbro (2004) är personer i det hon kallar stadium ett ointresserade av och omotiverade till att sortera och inte villiga att ändra sitt beteende. Till dem är det viktigt att visa fördelarna med en beteendeförändring, gärna med positiva förebilder (exempelvis grannar). Masskommunikation kan för denna grupp vara effektiv för att höja miljömedvetenheten. Dock har studier visat att information av det här slaget sällan får någon nämnvärd effekt m.a.p. beteendeförändringar (Andersson *et al*, 2011). Mer om detta senare.

Människor i stadium två är medvetna om vikten av miljövänligt beteende, men är ej redo att personligen genomföra förändringar i sina vanor (Jarlbro, 2004). Till denna grupp kan uppmuntran om att tillfälligt prova på att sortera och se hur det känns vara lämplig (Sörbom, 2004). Studier har visat att något som lätt får folk att låta bli att sopsortera är just osäkerhet runt praktiska aspekter, som hur förpackningar bestående av blandade material ska sorteras eller kartonger o.dyl. vikas ihop (Åkesson, 2012). Osäkerheter kan även uppstå när de bland gemene

människa logiska kategorierna ej överensstämmer med de anvisade dito. Detta blir tydligt om en betänker att återvinningen i de tillhandahållna sorteringsanläggningarna i dagsläget gäller enbart förpackningar och inte material i allmänhet. En trasig gardinstång ska således inte slängas i "metall(förpacknings)återvinningen", utan.. ja, var? Frågor av den här typen kan när de uppkommer skapa förvirring och osäkerhet och minska känslan av tillfredsställelse över att göra en insats för samhället och miljön, vilket är en av drivkrafterna till att sopsortera överhuvudtaget (Henriksson *et al*, 2010). Det är därför viktigt att dessa upplevda barriärer avlägsnas, vilket exempelvis kan ske genom pedagogiska broschyrer/planscher (Sörbom, 2004). Flera studier har visat att människor som sorterar besitter mera procedurkunskap, alltså kännedom om de praktiska aspekterna av sorterandet, än människor som inte sorterar (Tucker, 2003).

I det tredje stadiet sorterar personerna en del och är redo att göra det mera, men kan lätt falla ur beteendet, till exempel p.g.a. ett stökigt soprum (Jarlbom, 2004). Informationen till stadium-tre-personer får gärna ge en känsla av handlingskontroll och vara av "hur"-typ; hur kan jag sprida att det är viktigt att alla sköter sorteringen, utan att bli impopulär bland mina grannar?

I stadium fyra sorteras det regelbundet, varför informationen hit bör ge en känsla av nöjdhet som sporrar till fortsatt sorterande (Jarlbom, 2004).

Något som kan bidra till att förstå vad som får människor att flytta sig från ett av de ovan beskrivna stadierna till ett annat är Ajzens (1991) teori om planerat beteende. Denna har visat hur beteende främst styrs av intention, som i sin tur kan styras av tre olika trosuppfattningar: attityder, normer och upplevd känsla av kontroll (fritt översatt). Kort sagt menar Ajzen (1991) med attityder de för- och nackdelar som sammankopplas med ett visst beteende, med normer hur ett beteende förväntas uppfattas av omgivningen och med kontroll den lätt- eller svårighet med vilken ett beteende förväntas kunna genomföras. White och Hyde (2013) har tagit denna teori vidare och funnit att såväl normer som känsla av kontroll, men inte attityder, har statistiskt säkerställt inverkan på beteendet.

Tabell 1. Översikt av olika steg i processen att byta ut ett invant beteende mot ett nytt. Det är inte nödvändigt att en person går igenom alla steg, men författarna menar att sannolikheten för en förflyttning till nästa nivå ökar med antalet steg som tagits (Dahlstrand och Biel, 2006).

Impeding factors	Substeps toward pro-environmental habit	Promoting factors
Strongly established, old habit	1. Activation	Priming of pro-environmental value
	2. Attending present behavior	Perceptions of others' pro-environmental behavior
	3. Consider alternative solution	Specific information about present behavior and negative environmental consequences
Negative beliefs about alternative	4. Planning new behavior	Evident, existing alternatives
Lack of specific knowledge	5. Testing new behavior	Clear procedural instructions
Physical obstructions	6. Evaluation of new behavior	Positive feedback
Unexpected negative consequences	7. Establishment of new habit	

Är då attityder inte viktiga för om individer sorterar eller inte? Frågan har inget säkert svar. Många studier hittar visserligen ett positivt samband mellan miljömedvetenhet och miljöriktigt beteende, men graden av samband är ofta svagt och varierar stort i olika studier (Best och Mayerl, 2013). Det

statistiska sambandet brukar vara desto starkare mellan beteende och upplevda barriärer, eller negativa uppfattningar om beteendet ifråga (Tucker, 2003). Om ett beteende är starkt vanebundet kan det dessutom vara relativt frikopplat från attityder och värderingar (Dahlstrand och Biel, 2006). En vana är per definition något som görs på rutin, utan vidare reflektioner. Att försöka ändra starkt rotade vanor genom att påverka attityder kan därför vara fel väg att gå, eftersom vanans makt och inte attityden i sig utgör orsak till beteendet. Är vanan ännu inte helt inpräntad i en människas beteende kan en attitydförändring ge effekt, i annat fall bör ett ifrågasättande av vanan fås till stånd innan beteendet kan ändras genom ett förändrat förhållningssätt till, i det här fallet, sopsortering.

Processen för att ändra en vana kan delas in i flera steg, med hämmande resp. gynnande faktorer (Tabell 1).

Denna illustration stämmer väl överens med principen i Jarlbros (2004) teori om olika stadier och liksom hon anser Dahlstrand och Biel (2006) att om en väl har lyckats få någon till sista steget, införandet av en ny vana, gäller det att "frysa" beteendet där och genom återupprepad uppmuntran förhindra ett tillbakafall till den gamla, icke önskvärda, vanan. Dahlstrand och Biel skriver även att miljökampanjer tenderar att omfatta de första fyra stegen i tabell 1 och försumma steg 5-7, vilket får till följd att den nya vanan aldrig "fryses". Det är alltså viktigt med positiv feedback som visar på resultat av förändringen som skett, och som visar att andra också är med på tåget (återigen anspelning på normer och grupptillhörighet).

1.4.3 Utformning av information

Huruvida information ska falla i god jord eller inte beror inte enbart på mottagarens generella inställning till frågan det gäller, utan även på hur själva meddelandet är utformat, m.a.p. längd, antal argument, eventuell inkonsekvens, upplevd pålitlighet, personlig relevans för mottagaren etc. (Andersson *et al*, 2011). För att budskapet ska tas på allvar är det viktigt att informationsgivaren framstår som trovärdig och kunnig. Kommer samma budskap från flera oberoende källor kan effekten förväntas bli högre. Värt att notera är att samtliga boende på Ellstorp får det månatliga utskicket "Sorterat" från VA SYD, med information om avfallshantering, i sina brevlådor.

Att använda flera olika informationskanaler, ofta upprepa även enkla budskap och att inte enbart kommunicera med text utan t.ex. genom gruppmöten kan vara värt att överväga (Andersson *et al*, 2011). Ett angreppssätt som kommer ner på mer personlig nivå är att ha någon typ av "avfallscoach", som återkommande ordnar träffar och informerar och svarar på frågor. På en bostadsrättsförening skulle detta kunna göras av vicevärden.

För att slå an flera strängar i människors medvetande kan det vara bra att koppla nyttan av en fungerande sopsortering till andra faktorer än miljö (Andersson *et al*, 2011). För dem som inte bryr sig så mycket om miljön kan t.ex. argument om trevligare arbetsvillkor för sophämtarna kännas mer relevant. Det finns även ett antal personliga "vinster" en person kan sägas göra genom att sopsortera (Halvorsen, 2012). Exempel är nöjdhet med hens uppfyllande av rollen som god samhällsmedborgare, en positiv känsla av att passa in i sociala och moraliska normer, en upplevd respekt från omgivningen för att hen sköter sig, att slippa dåligt samvete för att hen inte gör det hen borde, och att känna "warm-glow", med vilket menas den härliga känslan i kroppen när en gör något bra för ens omgivning, vilket i sig självt kan verka sporrande för att göra en god gärning. Just att spela på normer och lyckas skapa en känsla av vad som är moraliskt rätt och att en genom ett visst beteende passar in i en grupp verkar, som tidigare beskrivits, vara väldigt betydelsefullt (White och Hyde, 2013). En grupp skulle i det här fallet kunna vara såväl hela bostadsrättsföreningen som övriga användare av ens miljöhus eller boende i ens trappuppgång.

Några svagheter med information som styrmedel är svårigheten att nå ända fram till ens målgrupp, särskilt den negativt inställda falangen av den, möjligheten för mottagaren att ignorera informationen, svårigheten att ge en känsla av personlig relevans för saken ifråga och det faktum att informationen sällan är enhetlig och samlad till ett ställe, utan kan upplevas som splittrad och svåröversiktlig (Andersson *et al*, 2011).

1.5 Syfte

Syftet med denna studie är att nå ut till Ellstorps boende och undersöka deras tankar kring och attityder till såväl Ellstorps sorteringssystem som källsortering i allmänhet. Genom att analysera svaren och jämföra dem med befintlig litteratur inom området är målet att kunna ge svar på varför sorteringen inte fungerar i dagsläget och rekommendationer för hur situationen kan förbättras.

1.6 Frågeställningar

- Varför väljer människor som har tillgång till fungerande och välutbyggd avfallssortering precis utanför dörren att inte nyttja denna så som det är tänkt?
- Stämmer bilden från Ellstorp överens med liknande undersökningar från andra platser?
- Vad kan göras för att förbättra situationen just på Ellstorp?

2. Metod

2.1 Bostadsrättsföreningen Ellstorp

Nedan följer en kort sammanfattning av förutsättningarna på Ellstorp, i ljuset av vilka denna studie och enkät utformats.

Ellstorp Brf har funnits i snart 80 år och ligger vid Nobelvägen nära Värnhem i Malmö. I föreningen ingår 416 lägenheter av varierande storlek. Medlemmarna är en heterogen grupp, men med en hög andel studenter. En hel del lägenheter hyrs ut i andra hand. Exakt hur många går inte att säga med säkerhet, men bostadsvärden Kai

Figur 1. Uppsatta infoskyltar vid Ellstorps sopkärl (Foto: A. Nordin).

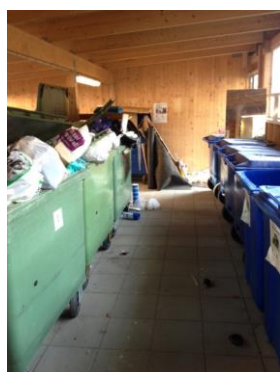
Jansson uppskattar att det kan vara i storleksordningen 20 % (Jansson, 2014). Sedan fem år tillbaka slängs soporna i s.k. miljöhus, som det finns fyra stycken av på gården emellan husen med bostäder (Jansson, 2014). Utöver restavfall går det där att sortera papper, elavfall, lampor och lysrör, batterier och lysrör, metallskrot samt förpackningar av glas, metall, plast och papp. Vid varje fraktion finns en informationsskylt som förtydligar vad som får och inte får slängas i respektive kärl (Figur 1).

Grovsopor kan lämnas en gång i månaden i en särskild container. Hämtningen utannonseras i förväg genom meddelanden på anslagstavlor i varje trapphus.

Trots dessa till synes tillfredsställande möjligheter att sortera, samt lättillgänglig och tydlig information, har föreningen ända sedan miljöhusens införande haft problem med misskötsel av systemet (Jansson, 2014). Fel sak slängs på fel plats, stora kartonger plattas inte till, kärlen med brännbart blir snabbt överfulla - trots utökat antal kärl-, möbler och andra skrymmande föremål lämnas i gångar och på gården o.s.v. (Figur 2).

Vid något tillfälle har styrelsen tagit fram vissa siffror på vad misskötseln kostar, och kommunicerat dessa på ett informationsmöte. När "hot" om höjda avgifter har uttalats har det lett till upprörda känslor och reaktioner från de boende.

Styrelsen använder i nuläget enbart anslagstavlor, utskick i brevlådor,

Figur 2. Överfulla kärl och föremål som borde slängas annorstädes är en alltför vanlig syn i Ellstorps miljöhus (Foto: HSB).

boendemöten samt hemsidan som informationskanaler (Jansson, 2014).

Då föreningen nu står inför att introducera ytterligare en fraktion, matavfall, önskar styrelsen först undersöka varför sorteringen inte fungerar som den ska i dagsläget.

2.2 Enkäten

De vars vardag berörs av sopsorteringen ifråga kan ha värdefulla erfarenheter och insikter att använda vid utvecklingen och utformandet av systemet (Johansson, 2004). Då denna studies syfte varit att få reda på tankar och beteenden bland just de boende på Ellstorp, föll det sig naturligt att välja en metod där dessa direkt tillfrågas. Med tanke på målgruppens numerär framstod en enkätstudie som det lämpligaste valet. Enkäter har förvisso flera nackdelar, såsom utebliven möjlighet till oplanerade följdfrågor från frågeställaren eller för respondenten att be om förtydligande av vad som efterfrågas, men är samtidigt ett överlägset tids- och kostnadseffektivt sätt att nå ut till många och att ställa standardiserade frågor utan någon intervjuareffekt (Ejlertsson, 2005).

Enkäten som användes kan sägas vara av såväl kvantitativ som kvalitativ natur, något som inte är en ovanlighet inom beteende- och samhällsvetenskap (Trost, 2012). Frågornas syfte var att få reda på hur nöjda Ellstorps boende är med de tillhandahållna möjligheterna att sortera, hur mycket de sorterar idag, hur säkra de känner sig på hur sorteringen ska gå till samt vad de anser vara viktiga faktorer för deras deltagande i sopsorteringen. De flesta frågor hade svarsalternativ där respondenten skulle rangordna olika alternativ, eller svara med ett kryss på en skala. Många av frågorna rörde hur människor upplever saker och ting och målet var att söka urskilja orsaker till handlingsmönster och förstå resonemangen bakom desamma. Detta är typiskt för kvalitativa studier (Trost, 2012). Dessutom innehöll enkäten många öppna frågor och möjligheter till kommentarer. Vid formuleringen av frågorna hämtades idéer och uppslag från andra studier gjorda inom samma ämnesområde och med liknande syfte. Litteratur om enkätskrivning utnyttjades för att få ett underlag med så hög reliabilitet och validitet som möjligt, exempelvis genom att i enkäten undvika negationer och svåra ord, liksom att endast fråga efter en sak i taget (Trost, 2012).

2.3 Studiens förfarande

Undersökningen för denna rapport genomfördes i mars månad år 2014. Frågeformuläret (Bilaga 1b) med tillhörande missivbrev delades ut i allas brevlådor och vid dessa, längst ned i varje trappuppgång, ställdes en låda för inlämning av enkäten. Varje formulär kodades med en siffra och en bokstav för att veta vilka hushåll som svarat respektive inte svarat. Deadline för inlämning sattes till en vecka efter enkätens utdelande, och när detta datum passerat gavs en påminnelserapp till alla som ännu inte inkommit med svar, och ett nytt sista datum för inlämning. Några extraexemplar av enkäten hängdes då upp på alla anslagstavlor. När enkäterna samlats in sammanställdes svaren i Google docs funktion för webbformulär. Därefter räknades svarsfrekvenserna för varje fråga om för att ta hänsyn till det interna bortfallet (d.v.s. uteblivet svar på vissa frågor i en i övrigt besvarad enkät), vilket inte görs i Google docs. I analysen av den inkomna datan studerades främst frekvenser och andelar bland de olika svarsalternativen, samt förekommande kommentarer.

I enkäten fanns en ruta att kryssa i om en kunde tänka sig att bli kontaktad för intervju. Dessa intervjuer hade som syfte att ge en fördjupad bild av bakomliggande resonemang till människors beteenden, och genomfördes i form av en fokusgruppdiskussion en kväll i bostadsrättsföreningens kontor. Användande av fokusgrupper är en lämplig metod om syftet är få reda på vilka tankesätt som florerar och förstå orsakerna till olika ställningstaganden. Risken för intervjuareffekt är mindre än i samtalsintervjuer, då det i en fokusgrupp blir mer plats för dynamik och spontanitet från alla deltagare. Ellstorps Brfs kontor passar bra in på rekommenderade kriterier för lokal till det aktuella ändamålet, med ett stort runt bord i ett "lagom" stort rum (Esaiasson et al, 2007).

Att rekrytera deltagare till gruppen genom att låta människor själva kryssa i om de ville bli kontaktade innebär i och för sig en risk att bara de mest engagerade, vare sig det är för eller emot sopsortering, fångas upp, men är samtidigt ett praktiskt sätt att hitta deltagare. En förhoppning var att lockbetet med fika kunde få ytterligare några respondenter att anmäla sig. Inbjudan till gruppdiskussionen sattes även upp på trapphusens anslagstavlor.

Föreningens styrelse gruppintervjuades vid ett separat tillfälle, för att de "vanliga" boenden i fokusgruppen inte skulle hämmas i sin frispråkighet genom närvaron av en upplevd auktoritet.

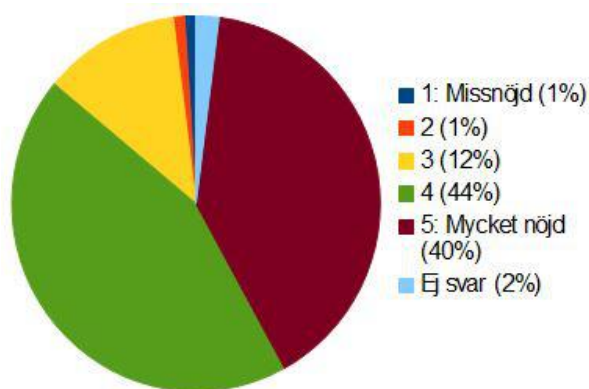
Under de båda olika intervjuerna ställdes fördjupande frågor om ämnesområdena enkäten berört, och under styrelseintervjun frågades det även om andra sidan av myntet, d.v.s. vad föreningen gjort/kan göra för att förbättra situationen. Resultaten från intervjuerna har använts som komplement till enkätsvaren och för att ta fram idéer till lösningar på problemen.

Kombinerat med de egna undersökningarna har en mängd annan litteratur studerats, för att komplettera resultaten av enkät- och intervjuundersökningarna och kunna jämföra med andra liknande situationer.

3. Resultat

Efter det allra sista inlämningsdatumet hade 205 av de 391 utdelade enkäterna returnerats, vilket ger en sammanlagd svarsfrekvens på 52 %. Till fokusgruppsintervjun kom fem personer.

I figurerna nedan redovisas de summerade svaren till de för denna rapportens frågeställningar relevanta frågorna. Alternativet "Ej svar" står för det interna bortfallet.

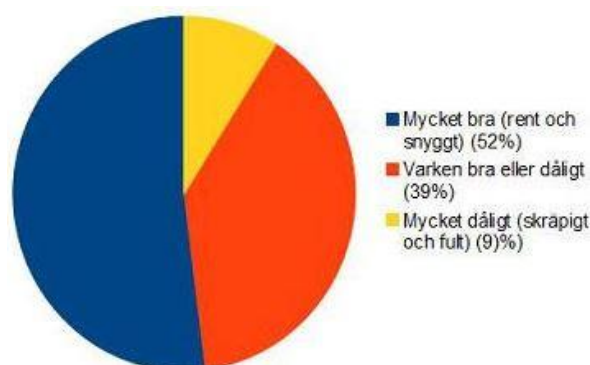
Figur 3. På frågan "Hur nöjd är du med sorteringsmöjligheterna som finns på Ellstorp?" placerade sig 84 % på stegen 4-5 i skalan där 5 betydde mycket nöjd (n=205).

Större delen av de svarande uppgav sig vara nöjda med de tillhandahållna möjligheterna att sortera (Figur 3). 84 % valde siffrorna 4-5 på skalan där 5 betydde "Mycket nöjd". I kommentarsfältet till samma fråga var de mest förekommande synpunkterna att det:

- saknas och önskas insamling av matavfall
- finns ett bra utbud av fraktioner.

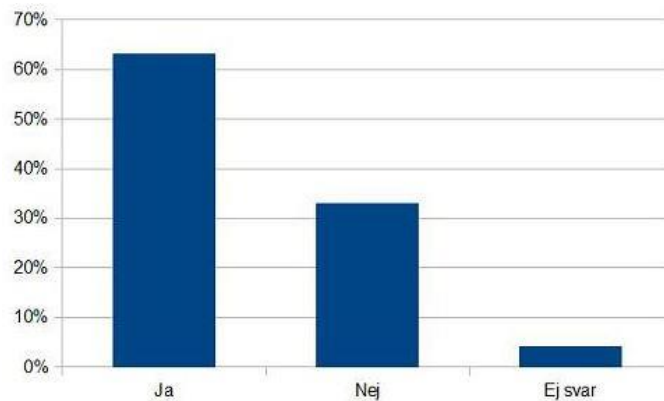
Endast en mindre andel (9 %) svarande upplevde tillståndet i miljöhusen som "Mycket dåligt" (Figur 4). Flera som kryssat i nämnda alternativ eller "Mycket bra.." skrev tillägg om att de egentligen velat få bort ordet "Mycket". De vanligaste kommentarerna var att kärnen ofta är överfulla, det är skräpigt på golvet, fel sak slängs i fel kärl och locken/handtagen till locken är smutsiga.

33 % sade sig vilja förändra något i miljöhusen och de vanligaste förslagen var att installera en vask för handtvätt, frekventare tömning, införande av matavfallssortering, göra dörrarna lättare att öppna, förbättrad belysning och bättre städning. Flera av dessa punkter bekräftades av fokusgruppen, vars deltagare själva upplevde dörrarna som besvärliga, kärnen närmast dörren som ofta överfulla och ansåg att det vore önskvärt med en vask.

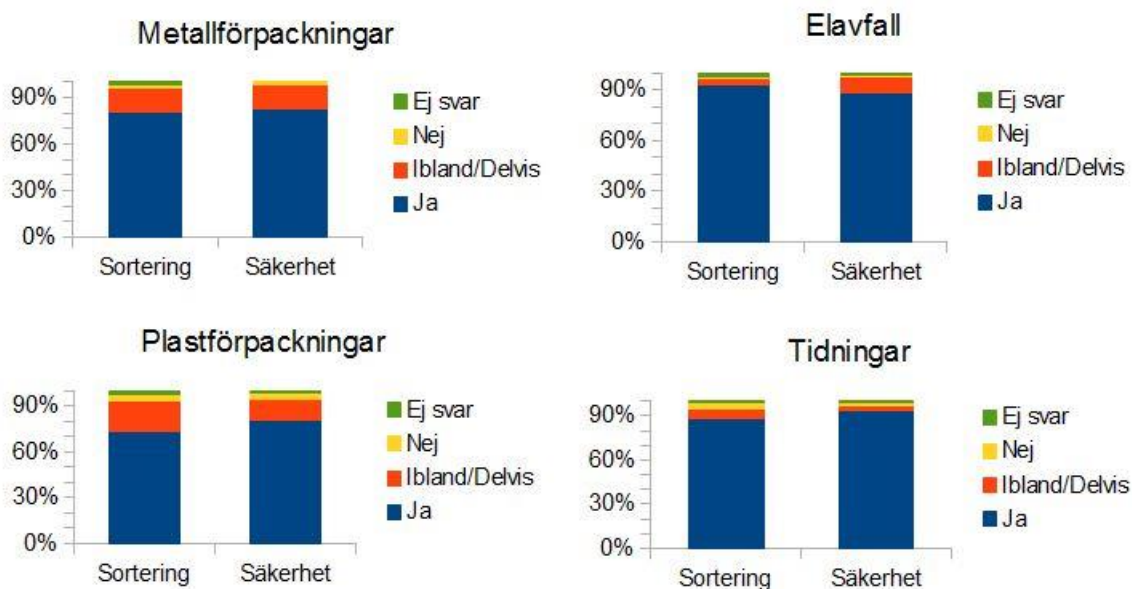
Figur 4. Svar på frågan: Hur upplever du tillståndet i Ellstorps miljöhus, med avseende på nedskräpning och renlighet? Endast 9 % valde det mest negativa alternativet (n=205).

Över hälften sade sig ha fått information om sopsortering på annat sätt än genom de skyltar som finns uppsatta i föreningens miljöhus (Figur 5). På frågan varifrån denna information då erhöles var det vanligaste svaret att den fått genom postutskick, företrädesvis från Sysav/VA SYD.

Figur 5. Svar på frågan: Har du fått information om hur man sorterar hushållsavfall, annat än beskrivningen som finns i miljöhusen? (soprummen)? Över hälften svarar ja (n=205).

Vad gäller grad av sortering för olika fraktioner jämfört med säkerhet m.a.p. på hur de ska sorteras visar resultaten att siffrorna för det ena resp. det andra stämmer tämligen väl överens (Figur 6). Plast, tidningar och elavfall utmärker sig för att ha en förhållandevis högre eller lägre grad av sortering jämfört med säkerhet. I fokusgruppen nämndes elavfall som en misskött kategori och även att folk verkar ha svårt att skilja på metallskrot och -förpackningar. Båda metallfraktionerna finns på Ellstorp, men endast förpackningar omnämndes i enkäten. Från styrelsens sida har försöken för att få en högre grad av sortering bestått i nya informationsskyltar i miljöhusen, utskick av infoblad med "Tänk på.."-punkter och att kommunicera frågan på infomöten, som dock ej brukar vara välbesökta.

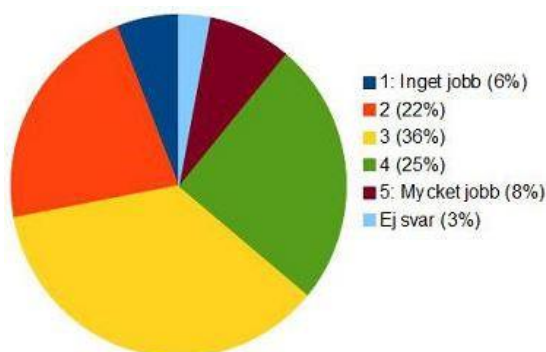
Figur 6. Jämförelse av graden av sortering för olika fraktioner med graden av säkerhet inför hur de ska sorteras. Dessa båda verkar stämmer tämligen bra överens (n=205).

På frågan vilka faktorer som var viktigast för att sortera ens avfall ombads respondenten kryssa i max två av alternativen. En del kryssade i endast ett eller fler än två, och detta hanterades i analysen på så sätt att varje ikryssat alternativ helt enkelt fick "en röst", oavsett hur många samma person valt. Ansvarstagande för miljön kom först, tätt följt av mer praktiska aspekter (Figur 7). De flesta deltagare i fokusgruppen upplevde köksutrymmena som för små för att kunna sortera allt hemma, och löste det genom att ha en grövre uppdelning i hemmet och sedan sortera i miljöhuset. Då soporna ofta slängs i samband med att en ska från hemmet till någon annanstans ansåg flera fokusgruppsdeltagare att det var praktiskt att ta med avfallet i en påse som också slängs, för att slippa gå tillbaka upp till lägenheten för att lämna någon behållare.

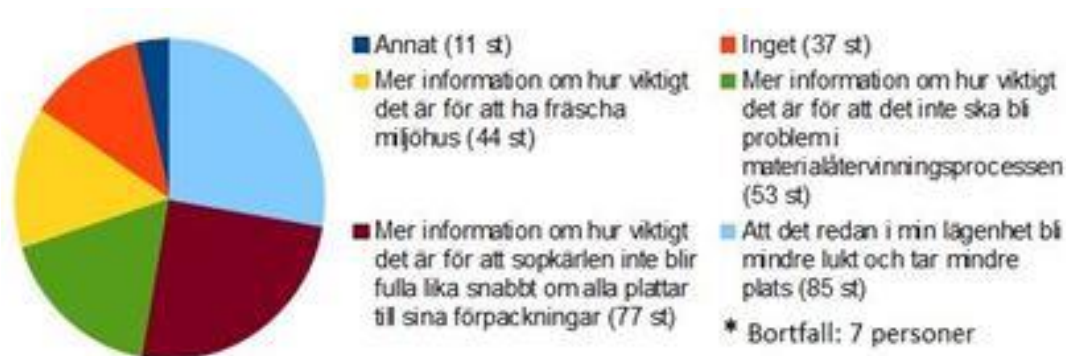
Figur 7. Svar på frågan: Vad är viktigast för att du ska sortera ditt avfall? Miljöaspekten kommer först, men mer vardagsnära faktorer ligger inte långt efter (n=205).

Merparten av de svarande ansåg sig ligga någonstans i mitten på skalan över hur mycket tid och jobb de plägar lägga på tvätt och tillplattning av förpackningarna (Figur 8). Vad mycket tid och jobb är blir såsom frågan här är ställd en högst subjektiv bedömning, något som diskuteras mera i senare avsnitt.

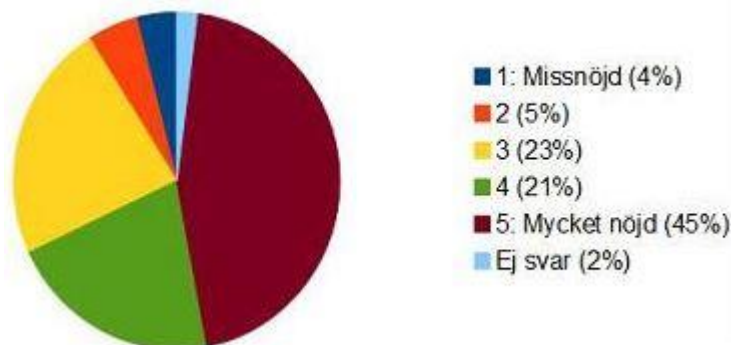
Figur 8. Svar på hur mycket tid och jobb den respondenten brukar lägga på att platta till och tvätta av det som ska återvinnas. De flesta placerar sig kring mitten av skalan (n=205).

Bland alternativen över vilka incitament som den svarande ansåg vara viktigast för ökad arbetsinsats vad gäller ovanstående kom den moraliska/samhälleliga aspekten längre ner medan praktiska aspekter som direkt berör respondenten ansågs vara mest betydelsefulla (Figur 9). I enkätkommentarer och i fokusgruppsdiskussionen framkom osäkerheter i hur miljövänligt och tidseffektivt det egentligen är att alla hushåll tvättar av och plattar till förpackningarna, istället för att det görs centralt med industriella medel. Det faktum att det eljest skulle ge lukt- och utrymmesproblem i såväl lägenhet som miljöhus kunde dock anses vara ett giltigt skäl till att förespråka förfarandet. Styrelsen sade sig ha upphört med att försöka få fler att tvätta ur och platta till förpackningarna, för att istället fokusera på att i första hand höja graden av sortering.

Figur 9. Bland alternativen till vad som skulle sporra till större arbetsinsats vad gäller urdiskning hamnar miljö samt vardagsrelaterade faktorer såsom utrymme hemma först (n=205).

85 % uppgav sig veta hur de skulle göra för att bli av med grovsopor. Vissa av dem som sagt sig veta detta nämnde emellertid inte den månatliga containern på följdfrågan "Om ja, hur?", utan räknade endast upp andra sätt (främst att själv köra till tipp/återvinningscentral). De flesta ja-svarare angav emellertid containern om de skrev något på följdfrågan. Den rådande okunskapen om containern troddes av fokusgruppen kunna bero på att anslagen i trapphusen inte uppmärksammas och att containern alltid ställs på samma ställe, där endast vissa boenden kan se den från sina fönster. Ett förslag som yttrades var att lapparna som annonserar containerns ankomst ska tryckas på färgat papper och med större text.

Figur 10. Sammanställning av hur nöjda (eller inte) de svarande känner sig med möjligheterna att bli av med grovsopor (n=205).

Majoriteten sade sig vara nöjd med möjligheterna att bli av med grovsopor (Figur 10). Intressant är att några som sagt sig vara ovetandes om hur de skulle göra för att bli av med grovsopor (d.v.s. inte kände till containern) ändå kryssade i ett högt tal på skalan över nöjdhet, och vice versa. En del som kände till containern klagade över att den alltid ställdes långt från just deras dörr. Flera respondenter önskade möjlighet att lämna in kläder för återanvändning, och även i fokusgruppen togs detta upp och idén om en stationär klädinsamlingsbehållare skött av någon

välgörenhetsorganisation lades fram. Styrelsen kom fram till att de kunde vara tydligare med att det finns säckakärror till låns för att transportera skrymmande föremål till containern, detta har hittills inte stått på anslagen, och att det finns ett ställe på andra sidan gården där containern växelvis skulle kunna ställas för att fler ska se den.

På frågan om hur de svarande föredrog att få information om Ellstorps sophantering fanns fyra alternativ, som respondenten ombads rangordna. Sättet att svara på skiljde sig mycket från olika personer, vissa satte kryss medan andra satte rangordnande siffror, och för båda de sätten varierade antalet alternativ som omfattades av svaret. Därför ansågs vid svarsanalysen varje kryss motsvara en 1a (=förstahandsval), oavsett antalet kryss, och i tabell 2 visas de summerade antalen ettor varje alternativ erhöll.

Tabell 2. Hur vill du få information om Ellstorps sophantering? Nedan visas hur många ettor varje alternativ fick, då de svarande ombads rangordna dessa från 1 till 4 (n=205).

Anslag i trapphus	Utskick i brevlåda	Hemsidan	Annat	Ej svar
91	105	13	6	7

Som förslag på "Annat" kan nämnas e-mail, nyhetsbrev, sms, sociala medier, anslag i miljöhusen samt utförligare information vid inflyttning. Styrelsen menar att den andelen datorovana boende, främst äldre, är för hög för att använda internetbaserade informationssystem som huvudkanal. Många respondenter, och även fokusgruppsdeltagare, uppgav sig använda hemsidan ytterst sällan. Flera angav skälet till detta vara att den sällan uppdateras. Synen på hemsidan från styrelsens sida är att den främst bör fungera som ett uppslagsverk över vad som gäller när en bor i bostadsrätt i allmänhet och på Ellstorp i synnerhet.

På ett flertal ställen i enkäten, liksom i fokusgruppen, framfördes förslaget att tydligare koppla en misskött avfallshantering till ökade kostnader för föreningen och i förlängningen höjda avgifter för de boende.

4. Diskussion

4.1 Kort översikt

Enligt enkätsvaren är Ellstorpsborna överlag nöjda med sina miljöhus och med möjligheterna att sortera. Vissa förändringar i miljöhusen, som skulle underlätta sorterande, föreslogs. Säkerhet inför hur olika fraktioner sorteras verkar vara i linje med hur mycket den fraktionen faktiskt sorteras, även om graden av överensstämmning varierar något. De viktigaste drivkrafterna för att sortera verkar vara miljö, trevliga soprum och bra utrymmen i lägenheten att göra det på, så liksom på andra ställen är det inte bara miljö som har betydelse för folks val. Att avlägsna de praktiska barriärerna kunde vara ett sätt att underlätta för de som väl väljer att sortera och motverka att de backar till ett stadium med lägre sortering och att inte bara komma med miljöargument för sortering kan öka andelen människor som tar till sig ens argument. I följande avsnitt kommer detta diskuteras mer djupgående, ihop med tidigare beskrivna teorier från andra studier.

4.2 Drivkrafter för sortering

Enligt Halvorsen (2012) är de viktigaste incitamenten för att hushållen ska sopsortera ett starkt moraliskt engagemang och en gedigen tro på nyttan av sorterandet och på vikten att ta hand om miljön. Hushållets återvinning ska upplevas vara starkt och tydligt kopplat till miljö kvalitet. Som redan nämnts har dock flera andra studier visat att miljö inte nödvändigtvis är den viktigaste anledningen till att människor sorterar sina sopor, och därmed inte bör vara det enda en trycker på i kampanjer för att höja deltagandet i sorteringen. Av svaren från Ellstorp att döma är visserligen miljö en av de viktigaste faktorerna för de boende att sortera, men andra faktorer anges vara ungefär lika viktiga. Sedan kan det i och för sig diskuteras om de olika svarsalternativen är helt jämförbara; "Ansvarstagande för miljön" kan sägas vara en drivkraft för att sortera, medan "Fräscha och användarvänliga soprum" kanske mer är något som underlättar sortering när en person redan har bestämt sig för att faktiskt göra det. Samtidigt är det många som upplever sopsorteringen som obligatorisk (Halvorsen, 2008), så kanske det faktum att det i soprummet finns bra sorteringsmöjligheter gör att även icke-miljöintresserade sorterar, för att uppfylla en upplevd plikt.

Detta leder oss in på normer och gruppptryck /-tillhörighet. I tidigare avsnitt av denna rapport redogjordes för andra studiers hypoteser om hur sociala normer kan påverka människors beteende. Även om det i denna studie inte ställdes några direkta frågor som skulle kunna användas för att analysera om eller hur mycket föreställningar om rådande normer och gruppidentitet, strävan efter "warm-glow" o.s.v. påverkar just Ellstorpsbornas agerande, finns det ingen anledning att tro att de boende på Ellstorp beteende har andra motiv än personer i andra liknande studier. Då en vanlig slutsats från just sådana undersökningar verkar vara att attityder mycket väl kan vara underordnade sociala normer (reella eller bara upplevda) skulle en därför kunna gissa att så är fallet även här.

Ett sätt att öka delaktigheten i sopsorteringen kan således vara att få till stånd en känsla av att övriga boende förväntar sig av sina grannar att de sorterar ordentligt, att sprida uppfattningen att "I den här bostadsrättsföreningen sorterar vi", vilket skulle göra ett avvikande från den normen likvärdigt med att hamna utanför en grupp som en borde vara med i (White och Hyde, 2013). Nu är Brf Ellstorp så pass stort med sina drygt 400 hushåll att det är lätt att förbli anonym. Dessutom är det en relativt stor rotation på boende och en troligtvis icke-försumbar andel andrahandsuthyrningar; faktorer vilka tillsammans skulle kunna försvåra för en gruppkänsla att sprida sig. Några av grovsophanteringsförslagen i enkäten, såsom stående bytarhörn, återkommande loppisar på gården, klädbytdagar et.c. är sådant som i sig troligtvis endast skulle ha marginell

effekt på själva sopproblematiken, men för att bygga en grupp känsla och minska anonymiteten kan det måhända vara intressant. Även icke-avfallsrelaterade aktiviteter, såsom gemensam grillning eller levande musik på gården kan här vara gemenskapsbyggande. Det är nog rimligt att tro att en ökad kontakt grannar emellan kan ha positiv effekt på hanteringen av gemensamma utrymmen. Med tanke på hur stor andel av Ellstorpsborna som faktiskt sköter sopsorteringen bra, och som dessutom verkar tycka det är något viktigt, torde det finnas goda möjligheter att få en sorterar-norm att etableras. Kanske klistermärken att sätta på dörren/brevlådan där det står något i stil med "Jag sorterar mina sopor, gör du?" kunde vara ett sätt att visa för icke-sorterarna hur många andra som faktiskt tycker det är ok att bemöda sig om att ta hand om sitt avfall enligt regelboken, och ge känslan att folk förväntar sig av sina grannar att de också gör det. Märkena kunde ha olika budskap, där vissa anspelar på arbetsmiljö för sophämtarna, andra på trivsammare miljöhus, andra på lägre utgifter för föreningen, för att täcka in aspekter som flera kan relatera till och tycka är viktiga. Ytterligare ett exempel: "Jag bidrar till trevligare arbetsvillkor för sophämtarna genom att sortera mina sopor, gör du?", eventuellt med Ellstorps logotype för att stärka känslan av att hela föreningen har en sorteraridentitet.

För att återgå till vilka faktorer respondenterna angett vara viktigast för att de ska sortera kom de rumsliga alternativen "Fräscha och användarvänliga soprum" samt "Praktiska utrymmen i lägenheten att göra det på" på ungefär samma plats. Skulle miljöhusen vara i fräschare skick skulle kanske alltså flera sortera, å andra sidan skulle miljöhusen vara fräschare redan idag om fler hade sorterat. En hönan och ägget-situation kan här anas, men föreningen skulle ändå kunna möta de boende halvvägs på vissa sätt som diskuteras mer i avsnittet nedan. Vad gäller praktiska utrymmen i lägenheten skriver White och Hyde (2013) att människor som inte sorterar mycket har större tendens att skylla på faktorer såsom utrymmesbrist när de ska förklara varför de inte sorterar mera. Detta är ett exempel på ett moment där kontrollkänslan kan komma in och spela roll; personen ifråga vill känna kontroll över logistiken runt avfallet och inte få en kaotisk situation i sitt kök som pris för en ambitiös sortering. Faktum är att flera studier har funnit att s.k. olägenhetsfaktorer, såsom brist på utrymme, kan ligga i vägen för sorterande (Tucker och Speirs, 2003). Att bidra med gratis behållare till hushållen, för att de enklare ska kunna sortera hemma, kan vara ett sätt att minska upplevda olägenheter och har visats kunna höja deltagandet i sorteringen (Lane och Wagner, 2013; Tucker och Speirs, 2003). Även mer abstrakta personliga barriärer kan enligt White och Hyde (2013) avhjälpas, ibland med enkla medel såsom att dela ut kylskåpsmagneter som hjälper mot glömska genom att påminna om att ta med avfallet ut.

Det är svårt att säga hur många på Ellstorp som befinner sig i respektive stadium vad gäller i vilken grad de sorterar, inte minst då många i de lägre stadierna sannolikt återfinns i bortfallsgruppen. Dahlstrand och Biels (2006) tabell över människors process att ta sig från ett stadium till ett annat kan användas för att förstå drivkrafterna bakom förändring, och för att inte glömma dem som nått ett högre stadium men vars beteende inte ännu stabiliserats (Tabell 1).

4.3 De fysiska systemen

De allra flesta sade sig vara nöjda med möjligheterna att sortera, och detta kan tyckas vara föga förvånande med tanke på det utbud av fraktioner som faktiskt finns. Ett antal saker runtomkring de fysiska systemen (=miljöhusen) nämndes dock återkommande i enkäterna som sådant som kunde förändras till det bättre (tunga dörrar, smutsiga lock, frekventare tömning o.s.v.). Vikten av dylika faktorer ska inte underskattas, då, som White och Hyde (2013) skriver, det är viktigt att personen känner att hen har kontroll över de moment som ingår i handlingen. Även till synes obetydliga faktorer, såsom avsaknad av handtvättmöjligheter, kan i verkligheten bli barriärer för ett ändrat beteende. Är det svårt att hålla lockhandtagen renare än vad som görs idag kan en vask vara en desto viktigare investering. I "Sorterat" utlystes i slutet av 2013 en tävling där människor fick skicka in sina förslag för det ideala soprummet (VA SYD, 2014). Båda de vinnande förslagen innehöll en vask.

En tätare sophämtning var något som efterfrågades av många respondenter. Frekventare tömning av kärnen på återvinningsstället har på andra ställen visats ha gynnsam effekt på hushållens sortering (Ferarra och Missios, 2012). Sedan är förstås allt relativt, och kanske kan tömningen på Ellstorp anses ske tillräckligt ofta redan. I dagsläget hinner förvisso restavfallskärnen ofta bli överfulla mellan tömningarna, men skulle fler sortera i högre utsträckning skulle kanske det problemet lösa sig självt.

Vad gäller hämtningen av grovsopor framfördes i fokusgruppen att en förklaring till att så anmärkningsvärt många säger sig vara ovetande om hur de ska göra för att bli av med dylikt avfall skulle kunna avhjälpas genom att växelvis placera containern på andra sidan föreningens gård, så att flera ser den från sitt fönster och går förbi den på sin väg ut. Då anslagen i trapphusen uppenbarligen inte räcker till för informationsspredning skulle detta, liksom tydliggörande av möjligheten att låna kärror, kunna vara värt att prova. Styrelsen föreslås dock vara uppmärksam på om det verkar skapa förvirring att containern plötsligt inte alltid står på samma ställe.

4.4 Information

På sätt och vis kan det vara viktigt och effektivt med informationskampanjer för att ändra folks inställning och beteende, samtidigt som det ofta har gjorts så pass mycket på informationsfronten redan att de som ännu inte ändrat sig kan förväntas vara svåra att nå fram till (Halvorsen, 2008). Det kan emellertid fortfarande finnas vissa poänger med sopsortering som ej ännu framförts till leda, eller seglivade myter som lever kvar och kan behöva motsägas. Exempelvis verkar myten om att allt ändå blandas och att källsortering därför bara är en bluff alltjämt vara närvarande. Endast en respondent framförde denna teori i sin enkät, men måhända är föreställningen vanligare i bortfallsgruppen. Osäkerhet har som tidigare nämnts visat sig kunna utgöra en barriär mot sortering, och med tanke på hur väl graden av sortering och graden av säkerhet stämmer överens i Ellstorpsbornas enkätsvar kan det löna sig att öka säkerheten kring vad som ska slängas var. En kan gissa att osäkerheten är än större i bortfallsgruppen. Informationen bör utformas så den är tydlig, konsekvent, överskådlig och kommer från en trovärdig källa.

Något annat som en del verkar fundera över är hur smart ur energisynpunkt det egentligen är att var och en rengör sina förpackningar, istället för att det görs centralt. Även här kunde regelbunden upplysning, förslagsvis från en auktoritet såsom VA SYD, vara givande. Som nämnts i teoridelen är det större chans att budskapet tas på allvar om budbäraren upplevs ha expertis och pondus på området. Föreningen skulle kunna trycka på att oavsett energiaspekten är det viktigt att folk tvättar ur och plattar till för att undvika illaluktande och överfulla kärl i såväl lägenhet som miljöhus. För att lyfta saker och ting till en större dimension skulle det kanske löna sig att ge lite siffror på hur många färre lastbilar eller tömningar eller något annat greppbart som skulle behövas om alla plattade till sina kartonger och/eller konserverburkar. På sommaren skulle notiser om vikten av ursköljning för att förebygga oönskade odörer, kanske med midsommarsillburkar som exempel, kunna ge en extra påminnelse, och kanske vara lättare att ta till sig då den blir mer specifik än ett allmänt påbud om detsamma.

I dagsläget används hemsidan väldigt sparsamt från föreningens sida, och av många boende inte alls. Kanske skulle detta kunna vara något att experimentera med, t.ex. genom att införa fler interaktiva funktioner som ett led i att bygga upp en grupp känsla i föreningen och främja direktkommunikation mellan de boende. Även andra kommunikationskanaler kunde vara intressanta att prova. Förvisso vann brevutskick och anslag i trapphusen ligan i enkätfrågan, men det kan ha berott på bristen på andra svarsalternativ. Då det finns anledning att tro att trappanslagen inte läses ordentligt, och med tanke på den flora av förslag utöver de idag använda sätten som inkom som kommentarer i enkäterna kanske de boende är öppna för nya metoder. Att helt gå över till e-mail någon annan "modern" teknik skulle kunna upplevas diskriminerande mot den icke-försumbara andel boende som inte brukar dylika media, men det kunde vara ett komplement, som kanske kan bidra till att ytterligare några boende faktiskt läser informationen föreningen försöker förmedla.

Då det brukar vara dålig uppslutning på boendemötena kanske en inte ska ha några större förhoppningar om att fysiska träffar för informationsspridning om avfallshandling skulle bli välbesökta, eller att kommunikation om frågan på vanliga boendemöten får stort genomslag, men det är fortfarande ett alternativ som går att prova. Förslagsvis kunde detta ske med besök av någon utomstående ”expert”, t.ex. från VA SYD.

4.5 Ekonomiska styrmedel

Att koppla sopsortering till ekonomi har som tidigare nämnts visat sig problematiskt av flera skäl, inte minst för att ett hot om böter avskräcker föga i.o.m. de låga oddsen att bli tagen på bar gärning. Förvisso föreslogs det i vissa enkätsvar och i fokusgruppen att hota med/införa ekonomiska ”bestraffningar” genom höjda avgifter, med motiveringen att det skulle vara det enda språk folk förstår. Nackdelar och risker med detta bör dock tagas i beaktande. Exempel på sådana är att det drabbar även de som sköter sig och slår olika hårt mot olika inkomstgrupper samt att den moraliska aspekten, som för många är drivkraften för sortering, kan försvagas och trängas ut i och med införandet av ekonomiska incitament och göra att de som sorterar av etiska skäl inte längre upplever det som lika meningsfullt. En kan även spekulera i hur mycket den här typen av piskor får folk som redan är avogt inställda till sopsortering att än mer tänka på det som något påtvingat ovanifrån och minskar sannolikheten att få dem att sortera av lustbetonade skäl. Här får föreningen överväga hur mycket de är beredda att uppröra sina medlemmar, och i sitt beslut väga in Halvorsens (2012) teori om potentiella bakslag med ekonomiska styrmedel.

4.6 Enkäten

Att skriva en bra enkät är en hel vetenskap, och nedan diskuteras vissa svagheter med denna studies formulär.

All viktig information om enkätens syfte och studiens vidare förfarande fanns i missivbrevet, som delades ut ett par dagar i förväg. På enkäten fanns endast instruktioner om själva ifyllandet. Kanske hade det varit bättre om de båda dokumenten delats ut samtidigt, då vissa punkter i brevets innehåll nu verkade ha glömts bort eller missats, och brevet kanske ej längre fanns kvar i lägenheten för konsultation. Ett flertal respondenter strök över eller rev bort identifikationsnumret, som enbart var till för att veta vilka som skulle få påminnelser. Kanske avskräckte numret en del från att överhuvudtaget lämna in något svar, kanske framför allt om de visste med sig att de inte tillhörde de flitiga sorterarna. Andra delar i enkäten som kan ha upplevts som provocerande eller suspekta var de personliga frågorna, inte minst den om utbildningsnivå. Nu låg de frågorna sist i enkäten, så förhoppningsvis har de inte hindrat människor från att fylla i resten, men det går inte att veta. Då det i flera fall faktiskt skulle kunna gå att utläsa vem som besvarat vilken enkät borde det i brevet ha stått att enkäterna skulle behandlas konfidentiellt, istället för som nu att de besvarades anonymt.

En brasklapp om ett eventuellt missförstånd ska framföras, nämligen att texten för svarsalternativen på frågan ”Hur upplever du tillståndet i Ellstorps miljöhus...” hade förskjutits i enkäten, så att sista ordet i alternativ 3; ”fult”, hamnat på ny rad och därmed direkt under ”Mycket bra”-alternativet. Möjligtvis kan några som i själva verket borde ha valt alt. 3 (Mycket dåligt) därför valt alt. 1 (Mycket bra) av misstag.

Vissa av frågorna hade svarsalternativ av svårtolkad natur. När en ska pricka in något på en skala, i detta fall 1-5, är det svårt att veta hur olika människor tolkar innebörden i och gränsen mellan de olika siffrorna. På frågan hur mycket tid och jobb som läggs på att tvätta ur och platta till förpackningar blir bedömningen av vad som är ”jobb” och vad som är ”mycket” högst subjektiv. Något som känns som mycket jobb för en som tycker illa om proceduren med rengöring kanske känns så lätt och smärtfritt för en som inte har något emot den att den ena sätter en 4a och den andra en 2a, trots att de lagt lika mycket ”jobb” och tid.

På frågan vad som kan få en att lägga mer tid och jobb på ovanstående var det flera av alternativen som inleddes av orden: ”Mer information om...”. Kanske att det folk kryssade för i själva verket var främst orden som kom efteråt, exempelvis att de kunde tänka sig att platta till sina förpackningar mera *för att* ”..sopkärnen inte blir

fulla lika snabbt om alla plattor till sina förpackningar” (vilket nog de flesta kan förstå på egen hand), inte just om de får “*Mer information om..*” hur viktigt det är för att kärnen inte ska bli fulla lika snabbt.

Något som inte berördes i enkäten, men som hade varit lämpligt för att kunna jämföra med andra här nämnda studier, var just frågor som hade kunnat ge svar om upplevelsen av normer, hur mycket sophantering styrs av vana och frågor som direkt syftade till att placera in respondenterna i de olika stadier som redogjorts för tidigare.

Att hänga några extraexemplar av enkäten på alla anslagstavlor i samband med att påminnelsen delades ut visade sig vara fruktsamt; flera av de senare inkomna svaren var just sådana extraenkäter.

4.7 Metodkritik

För att komma tillrätta med problemen på Ellstorp är det viktigt att förstå tankegångarna hos de individer som inte sorterar. Detta försvaras av att större delen av de inkomna enkäterna fyllts i av personer som sköter sin sortering bra. Så gott som hela “problemgruppen” i detta sammanhang, de vars beteende studien syftar till att förstå och kunna ändra, är således frånvarande i undersökningens resultat. Tucker och Speirs (2013) berör denna problematik och redogör för hur välkänd den “duktiga” gruppen är jämfört med den, för närvarande, mindre duktiga, eftersom forskningen hittills främst nått och därmed behandlat den förstnämnda kategorin. För att nå bortfallsgruppen skulle dörrknackning kunna vara ett alternativ, men i denna studie valdes det alternativet bort då det kan upplevas som påträngande och inte är något föreningen önskar utsätta sina medlemmar för. Ett annat komplement till enkätstudien och intervjuerna hade kunnat vara att stå i miljöhusen och iakttä folks sortering, och eventuellt där på plats fråga om det gick bra att ställa några frågor om sopsortering. En intervjuareffekt kan här förväntas, men i kombination med egna, icke-annonserade, observationer av folks beteende kunde det ändå varit intressant. Dessvärre var detta inget som rymdes inom tids- eller omfångsramen för denna rapport.

Om en ska spekulera i vilka åsikter som kan förväntas i bortfallsgruppen är en gissning att miljöintresset där är betydligt svagare och att andra aspekter därmed blir viktigare att föra fram. Dahlstrand och Biel (2006) skriver att människor med negativ inställning till miljöfrågor troligtvis är extra svårnåbara med informationskampanj som medel, så här kan normbyggandet visa sig bli särskilt viktigt.

4.8 Miljövetenskaplig relevans

De avfallskategorier som enligt EU-målen ska uppnå minst 50 % återvinningsgrad senast 2020 återvinns redan av Ellstorpsrespondenterna i betydligt högre grad än så. Hur resultatet blir vid en sammanslagning med mörkertalet (bortfallsgruppen) kan denna studie av naturliga skäl ej påvisa.

Generellt sett var säkerheten god vad gäller hur olika material ska sorteras. Säkerhet och sorteringsgrad stämde överlag bra överens, vilket bekräftar att en viktig åtgärd för att öka sorterandet är att minska osäkerheten, som annars kan fungera som en barriär mot sortering. Infrastrukturen på Ellstorp är i stort sett till belåtenhet, men det finns förbättringspotential som om inte annat kan uppmuntra de som redan sorterar att fortsätta med detta. Då attityder och beteende inte nödvändigtvis hänger ihop kan kampanjer som enbart fokuserar på attitydförändringar misslyckas med att få någon effekt i praktiken. I tidigare diskussionsavsnitt har detta redogjorts för närmare, ihop med förslag på vad en kan tänka på vid utformandet av åtgärder för att få människor att sortera mera och på så vis bidra till en hållbarare avfallshantering.

4.9 Tankar till framtida studier

Vill Ellstorp gå vidare med denna studie finns här några tankar kring vad som skulle kunna undersökas närmare.

Som nämnts redan kan dörrknackning eller andra metoder där en ”konfronterar” människor direkt och ber att få ställa några frågor vara intressant för att nå gruppen som inte besvarar enkäter, och som troligtvis sorterar i lägre utsträckning än denna studies respondenter.

Att ställa frågor om hur den svarande upplever gruppförväntningar, om hen känner något warm-glow av att sortera o.s.v., och även frågor som syftar till att placera in respondenten i något av de stadier som tidigare redogjorts för kunde vara relevant för att veta mer om vilka psykologiska faktorer som spelar in i de boendes agerande samt ungefär hur många som befinner sig i respektive stadium (även om detta i och för sig inte kan antas vara konstant).

Om några av de föreslagna, eller andra, åtgärder vidtas kunde det vara intressant att mäta någon parameter före och efter åtgärdens genomförande, eller helt enkelt bara göra en opinionsundersökning ett tag efteråt för att fråga hur de boende upplever åtgärderna och om de själva har ändrat sitt beteende till följd av dem.

5. Slutsatser

Utöver den uppenbara orsaken att en individ inte alls bryr sig om miljön och därmed underlåter att sortera finns det flera faktorer som kan bidra till att även den miljöintresserade avstår från detsamma. Osäkerhet om hur olika föremål ska sorteras kan göra att en istället slänger dem i restavfall. Brist på lämpliga utrymmen i lägenheten och miljöhus med översvämmade och innehållsblandade kärl kan bli barriärer, bl.a. genom att minska individens kontrollkänsla över sina vardagsbestyr. Saknas dessutom starka normer, där upplevda förväntningar från familj och grannar att sortera ger ett slags grupptryck, är det än lättare att fortsätta som vanligt och inte ändra sitt beteende.

Andra studier har kommit till varierande slutsatser gällande vikten av miljöengagemang för sopsortering. De Ellstorpsbor som besvarat enkäten rankade miljö högt bland orsakerna till deras sortering, men liksom andra studier påtalat kan det finnas ett betydligt lägre miljöintresse i bortfallsgruppen. Andra aspekter, såsom de av andra forskare beskrivna olägenhetsfaktorerna, vägde hos respondenterna nästan lika tungt som miljöaspekten, vilket tyder på att det på Ellstorp liksom annorstädes inte enbart är miljöansvar som driver sorterandet.

För att förbättra situationen på Ellstorp skulle vissa praktiska, fysiska åtgärder kunna genomföras. De efterfrågade förbättringarna i miljöhusen, främst lättare dörrar, bättre belysning och möjligheter att tvätta sig, liksom tillhandahållande av praktiska kärl att ha i lägenheten kan tänkas underlätta för människor som antingen redan sorterar eller som provar på det för att se om de ska byta beteende. Att skapa en sorterarnorm i föreningen kan sätta högre press på de som idag inte sorterar, då de kan uppleva att andra tittar snett på dem om de inte uppfyller sin plikt som Ellstorpsbo. En plikt-känsla av detta slag skulle kunna få även den icke-miljöintresserade att sortera.

Tackord

Jag skulle vilja tacka min handledare Johanna Alkan Olsson för värdefull feedback och bra coaching. Även Kristina Nordfeldt har varit mycket behjälplig med idéer och tips. Med er som stöd har jag känt mig trygg genom hela resan! Tack även Kai Jansson och Julia Ivanovski från HSB och Margareta Janstad från Ellstorps Brf för hjälp med att svara på frågor och genomföra det praktiska med enkätundersökningen och intervjuerna. Slutligen tack till alla som svarat på enkäten och ställt upp på intervjuer, hoppas ni kommer få ut något av resultatet.

Referenser

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, Vol 50, 179-211.

Andersson, M., von Borgstede, C., Eriksson, O., Guath, M., Henriksson, G., Sundqvist, J-O., Åkesson, L. (2011). "Hållbar avfallshantering: utvärdering av styrmedel från ett psykologiskt och etnologiskt perspektiv", *TRITA-INFRA-FMS*, KTH, Skolan för arkitektur och samhällsbyggnad (ABE), Samhällsplanering och miljö, Miljöstrategisk analys, 2011:5.

Best, H., Mayerl, J. (2013). Values, Beliefs, Attitudes: An Empirical Study on the Structure of Environmental Concern and Recycling Participation, *Social Science Quarterly*, Vol 94, 691-714.

Dahlstrand, U., Biel, A. (2006). Pro-Environmental Habits: Propensity Levels in Behavioral Change, *Journal of Applied Social Psychology*, Vol 27, 588-601.

Ejlertsson, G. (2005). Enkäten i praktiken, 2a upplagan, Studentlitteratur, ISBN 91-44-03164—5.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. Wängnerud, L., (2007). Metodpraktikan. Norstedts Juridik, 3e upplagan, ISBN 978-91-39-10865-8.

Ferrara, I., Missios, P. (2012). Cross-Country Study of Household Waste Prevention and Recycling: Assessing the Effectiveness of Policy Instruments, *Land Economics*, Vol 88, 710-744.

Halvorsen, B. (2008). Effects of Norms and Opportunity Cost of Time on Household Recycling, *Land Economics*, Vol 84, 501-516.

Halvorsen, B. (2012). Effects of norms and policy incentives on household recycling: An international comparison, *Resources, Conservation and Recycling*, Vol 67, 18-26.

Henriksson, G., Ewert, S., Åkesson, L. (2010). Uncertainty Regarding Waste Handling in Everyday Life, *Sustainability*, Vol 2010, 2799-2813.

Jansson, K. Muntlig intervju 2014-01-29 och 2014-04-03.

Jarlbro, G. (2004). Varför gör de inte som vi säger? *Sopor hit och dit - på vinst och förlust*, Formas Fokuserar, red. Johansson, B. Sida 107-114, ISBN 91-540-5920-8.

Lane, W.S. G., Wagner, P. T. (2013). Examining recycling container attributes and household recycling practices, *Resources, Conservation and Recycling*, Vol 75, 32-40.

Miljömålportalen,

<http://www.miljomal.se/Miljomalen/Allaindikatorer/Indikatorsida/Fordjupning/?iid=40&pl=1&t=Land&l=SE>, hämtat 2014-03-04.

Naturvårdsverket (NVV), 2012a. Hållbar avfallshantering, Rapport 6523, ISBN 978-91-620-6523-2.

Naturvårdsverket (NVV), 2012b. Från avfallshantering till resurshushållning, Rapport 6502, ISBN 978-91-620-6502-7.

Sidique, F., S., Lupi, F., Joshi, V., S. (2010). The effects of behavior and attitudes on drop-off recycling activities, *Ressources, Conservation and Recycling*, Vol 54, 163-170.

Sörbom, A. (2004) Viljan finns - men det ska vara bekvämt, *Sopor hit och dit - på vinst och förlust*, Formas Fokuserar, red. Johansson, B. Sida 95-105, ISBN 91-540-5920-8.

Trost, J. (2012). Enkätboken, Studentlitteratur, 4e upplagan, ISBN 978-91-44-07643-0.

Tucker, P., Speirs, D. (2003). Attitudes and Behavioural Change in Household Waste Management Behaviours, *Journal of Environmental Planning and Management*, Vol 46, 289-307.

VA SYD, 2014, <http://www.vasyd.se/~media/Documents/Utskick/Sorterat/2014/Sorterat114lgh.ashx>, hämtat 2014-04-23.

White M., K., Hyde K., M. (2013). Attitudinal, normative, and control beliefs underlying people's curbside household waste recycling decisions, *E-Journal of Applied Psychology*, Vol 9, 1-8.

Åkesson, L. (2012). Waste Overflow, *Managing overflow in affluent societies*, red. Czarniawska, B. och Löfgren, O., Routledge advances in sociology, sida 141-151, ISBN13: 978-0-415-51997-7.

LUNDS UNIVERSITET

BILAGOR

Bilaga 1a. Missivbrev

VIKTIG INFORMATION TILL DIG SOM BOR I BRF ELLSTORP!

I Ellstorp, liksom i många andra bostadsrättsföreningar, finns det mycket som kan bli bättre med avfallshanteringen. Detta gäller såväl källsorteringen av hushållsavfall som hanteringen av grovsopor. Då det är av intresse för alla boende med ett avfallssystem som är så välfungerande och lätt att använda som möjligt har nu styrelsen tagit initiativ till en undersökning för att få reda på vad just DU tycker och tänker om det hela.

Därför delas det nu ut ett frågeformulär till alla som bor på Ellstorp. Undersökningen kan bli till stor hjälp för oss inom föreningen och genomförs i samarbete med en student från Lunds universitet, som gör denna enkätstudie som sitt examensarbete.

Det är naturligtvis frivilligt att besvara enkäten, men kvalitén på undersökningen blir mycket bättre om så många som möjligt deltar. Svara gärna så fullständigt som möjligt på alla frågor. De flesta är väldigt lättbesvarade, med rutor man ska kryssa i. Lämna sedan enkäten **senast den 22 mars** i lådan som kommer att ställas fram längst ned i ditt trapphus.

Enkäten besvaras anonymt. Siffran uppe i högra hörnet är till för att kunna dela ut påminnelser bara till dem som inte lämnat in något svar, men den kommer att klippas bort direkt efteråt.

Har du några som helst synpunkter på eller problem med att fylla i enkäten är du välkommen att kontakta oss enligt nedanstående:

Amanda Nordin, *Lunds universitet*: amanda.nordin.310@student.lu.se eller 0709-707669

Såväl styrelsen som Amanda Nordin tackar på förhand för ditt deltagande och hoppas DU kan avvara de få minuter som krävs för att fylla i enkäten. Det vore ytterst värdefullt!

Resultatet av enkäten kommer att delges alla boende.

Vänligen

Styrelsen Kai Jansson Amanda Nordin

Bilaga 1b. Enkät

Undersökning om sophantering bland boenden i Brf Ellstorp

Här kommer lite frågor som det är bra om den eller de som mestadels står för sophanteringen i hushållet kan svara på. Enkäten tar inte lång tid, eftersom de flesta frågor besvaras med kryss i rutor. Man är alltid välkommen att skriva egna kommentarer, även om man vill göra det någonstans där det inte specifikt efterfrågas. Många frågor rör de s.k. miljöhusen på Ellstorp och med miljöhus menas sopsorteringsrummen ute på gården.

Vänligen lämna enkäten i kartongen under brevlådorna **senast lör den 22 mars.**

TACK för din medverkan!

Hur nöjd är du med sorteringsmöjligheterna som finns på Ellstorp?

Markera med ett kryss i den ruta som passar. Siffran 5 motsvarar "mycket nöjd" och 1 "missnöjd".

Mycket nöjd Missnöjd

5 4 3 2 1

Kommentar:

Har du fått information om hur man sorterar hushållsavfall, annat än beskrivningen som finns i miljöhusen (soprummen)?

Ja Nej

Om ja, varifrån?

Svar:

Sorterar du dina sopor idag?

	Ja	Ibland	Nej
Metallförpackningar	☐	☐	☐
Glasförpackningar	☐	☐	☐
Plastförpackningar	☐	☐	☐
Pappersförpackningar/kartonger	☐	☐	☐
Tidningar	☐	☐	☐
Lampor/lysrör	☐	☐	☐
Batterier	☐	☐	☐
Elavfall	☐	☐	☐

(Enkäten fortsätter på baksidan)

Känner du dig säker på hur man sorterar rätt?

	Ja	Delvis	Nej
Metallförpackningar	☐	☐	☐
Glasförpackningar	☐	☐	☐
Plastförpackningar	☐	☐	☐
Pappersförpackningar/kartonger	☐	☐	☐
Tidningar	☐	☐	☐
Lampor/lysrör	☐	☐	☐
Batterier	☐	☐	☐
Elavfall	☐	☐	☐

Hur upplever du tillståndet i Ellstorps miljöhus, med avseende på nedskräpning och renlighet?

Mycket bra (rent och snyggt fult)

Varken bra eller dåligt

Mycket dåligt (skräpigt och

Kommentar:

Är det något du skulle vilja ändra på i föreningens miljöhus?

Ja Nej

Om ja, vad?

Svar:

Väljer du samma miljöhus varje gång du slänger sopor?

Ja Nej

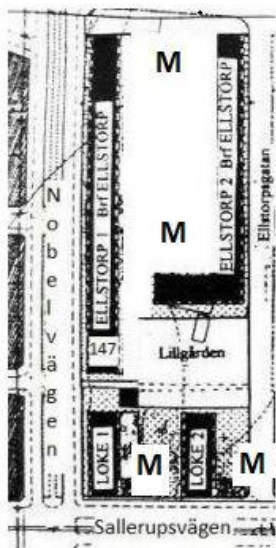
Vad påverkar ditt val av miljöhus?

Svar:

(Enkäten fortsätter på nästa sida)

Nedan ser du en karta över Ellstorps byggnader. Vänligen ange var du bor och ringa in på bilden vilket miljöhus (M) du oftast använder för att slänga dina sopor.

Min trappuppgång:

*M=miljöhus

Vet du hur du ska göra för att bli av med grovsopor/stora föremål du inte vill ha längre (t.ex. möbler)?

Ja

Nej

Om ja, hur?

Svar:

Hur nöjd är du med möjligheterna att bli av med ovanstående?

Markera med kryss i den ruta som passar. Siffran 5 motsvarar "mycket nöjd" och 1 "missnöjd".

Mycket nöjd

5

4

3

2

Missnöjd

1

(Enkäten fortsätter på baksidan)

Vad är viktigast för att du ska sortera ditt avfall?

Markera med kryss, max två alternativ.

Praktiska utrymmen i lägenheten att göra det på

Information om hur man sorterar sitt avfall

Vetskap om hur soporna tas om hand efter att man har sorterat

Ansvarstagande för miljön

Fräscha och användarvänliga soprum

Annat Vad:

Hur mycket tid och jobb lägger du generellt ner på din sopsortering, vad gäller exempelvis att diska ur och/eller platta till förpackningar?

Markera med ett kryss i den ruta som passar. Siffran 5 motsvarar ”mycket jobb” och 1 ”inget jobb”.

5 4 3 2 1

Vad skulle kunna motivera dig att lägga mera jobb på ovanstående (exempelvis att diska ur och/eller platta till förpackningar)?

Markera med kryss, max två alternativ.

Mer information om hur viktigt det är för...

att ha fräscha miljöhus

att sopkärlen inte blir fulla lika snabbt om alla plattor till sina förpackningar

att det inte ska bli problem i materialåtervinningsprocessen

Att det redan i min lägenhet blir mindre lukt och tar mindre plats

Annat

Vad:

Inget

Hur vill du få information om Ellstorps sophantering?

Rangordna alternativen nedan. Sätt siffran 1 för vad du föredrar, siffran 2 för vad du finner näst bäst o.s.v.

Anslag i trapphus

Utskick i min brevlåda

Hemsidan

Annat

Vad:

(Enkäten fortsätter på nästa sida)

På föreningens hemsida finns ett så kallat pryltorg, där medlemmar kan lägga upp saker i bra skick som de inte längre vill ha och där andra medlemmar kan få tag i dem på ett enkelt sätt. Är detta något du kan tänka dig att använda?

Ja Nej

Avslutningsvis

Vad har du för sysselsättning?

Förvärvsarbete Studier Arbetsökande Pension (förtids-/sjuk-/ålders-) Annat

Födelseår:

Antal personer i hushållet:

Vilken är den högsta nivå av utbildning du genomgått (även pågående räknas)?

Svar:

Kön

Man Kvinna Annat

Hur länge har du sammanlagt bott på Ellstorp?

Svar:

Vad bor du i för lägenhet?

Etta Tvåa Trea Annat (t.ex. sammanslagen lägenhet)

Har du några synpunkter du vill föra fram angående enkäten, sopheringen på Ellstorp, källsortering i allmänhet eller något annat så är du välkommen att skriva dem här:

(Enkäten fortsätter på baksidan)

För att få en djupare förståelse för vad ni boende på Ellstorp tycker och tänker om föreningens sophantering skulle det vara värdefullt att få möta en del av er för intervjuer. Dessa kommer genomföras i form av en gruppdiskussion med kaffe/te och fika någon kväll de närmsta veckorna (datum ännu inte bestämt).

Kan du tänka dig att bli kontaktad för intervju? Om ja, v.g. lämna kontaktuppgifter nedan.

Ja, jag kan tänka mig att bli kontaktad för intervju.

Telefonnummer: E-post:

Vill man lämna in enkäten anonymt men ändå bli kontaktad för intervju så går det bra att riva av den här sidan och alltså lägga två olika dokument i uppsamlingslådan. Annars lämnar man in hela enkäten som den är.

Vänligen lämna enkäten i lådan längst ner i trappuppgången *senast*

lördag den 22 mars

Tusen tack för ditt deltagande!